

Ernesto Laclau: Συνέντευξη

Περιοδικό ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, (τ.12/2004)

1. Γιατί ο λαϊκισμός αποτελεί σήμερα σημαντικό ζήτημα;

Ο λαϊκισμός ποτέ δεν έπαψε να είναι σημαντικό θέμα. Έχει να κάνει με την ίδια τη λογική που διέπει τον σχηματισμό λαϊκών ταυτοτήτων. Λαϊκές ταυτότητες έχουμε όταν ποικίλα λαϊκά αιτήματα συνδέονται –γίνονται ισοδύναμα το ένα με το άλλο- μέσω της αντιπαράθεσής τους προς ένα ορισμένο σύστημα εξουσίας που γίνεται αντιληπτό ως καταπιεστικό και ονομάζεται με έναν όρο που υποδηλώνει μια αδιαφοροποίητη γενικότητα ως προς τις μορφές με τις οποίες ασκείται η καταπίεση (το κατεστημένο, το status quo, η ολιγαρχία κτλ.). Μια δεύτερη προϋπόθεση για να έχουμε λαϊκιστικού τύπου κινητοποίηση είναι η σύνδεση των αντικαθεστωτικών αιτημάτων με σύμβολα που αγκαλιάζουν το σύνολό τους και, τις περισσότερες φορές, περιστρέφονται γύρω από το όνομα ενός ηγέτη.

Βασική προϋπόθεση του λαϊκισμού είναι η ρήξη με μια παραδοσιακή και ιεραρχική μορφή κοινωνίας, που αποδίδει στον κάθε τομέα μια διαφορετική θέση εντός της κοινωνικής ολότητας. Ο λαϊκισμός απαιτεί το αντίθετο: τη διάρρηξη του διαφοροποιητικού φραγμού και τη διαμόρφωση ισοδύναμων αιτημάτων που, με τη σύνδεσή τους, συγκροτούν τον 'λαό' ως ιστορικό δρώντα. Ο λαϊκισμός, ως εξισωτικός λόγος, αποτελεί το αντίθετο θεσμικών λόγων που επιχειρούν να ανταποκριθούν σε κάθε ένα αίτημα με διαφορετικό τρόπο, εφόσον εδώ όλα τα αιτήματα συνάπτουν δεσμό ισοδυναμίας μεταξύ τους.

Ο λαϊκισμός, από αυτήν την άποψη, συνιστά την τυπική πολιτική λύση οποτεδήποτε κυριαρχούν στην κοινωνία αποσαθρωτικές κρίσεις οι οποίες δε μπορούν να αντιμετωπιστούν μέσα από τις κανονικές θεσμικές διόδους – κάθε φορά, δηλαδή, που υπάρχει συσσώρευση ανικανοποίητων αιτημάτων, στον ένα πόλο, και στον άλλο, η αδυναμία των θεσμικών μέσων να απορροφήσουν αυτά τα αιτήματα πολιτικά και διοικητικά. Αυτός είναι και ο λόγος που ο λαϊκισμός τείνει να γίνει συστατικό στοιχείο της πολιτικής στον παγκοσμιοποιημένο μας κόσμο: ως αποτέλεσμα της εξασθένησης των παραδοσιακών κέντρων εξουσίας στο πλαίσιο των σημερινών εθνικών

κρατών, δυσεπίλυτες αποσαρθρωτικές κρίσεις τείνουν να κυριαρχούν και εξαπλώνονται οι δομικές αποσαρθρώσεις και τα σημεία ανταγωνισμού. Αυτό οδηγεί με σχεδόν φυσικό τρόπο στην ανασυγκρότηση των κοινωνικών ταυτοτήτων έξω από το πλαίσιο των υπάρχοντων θεσμών και σε ανταγωνιστική σχέση προς αυτούς.

2. Πώς χειρίζονται οι πολιτικοί ηγέτες αυτήν τη λαϊκιστική διάσταση;

Όπως είπα προηγουμένως, ένα καθοριστικό γνώρισμα του λαϊκισμού είναι ότι απευθύνεται στον 'λαό' πέρα από τα κατεστημένα πλαίσια ενός θεσμικού συστήματος. Ακόμη κι όταν ένας λαϊκιστής ηγέτης κινείται στα όρια των θεσμών, υπάρχει πάντα κάτι στον λόγο του που συνιστά απειλή γι' αυτούς ή τους υπονομεύει. Σε μια λαϊκιστικού χαρακτήρα κινητοποίηση – είτε της δεξιάς είτε της αριστεράς- υπάρχει πάντα κάτι που θυμίζει τη Μαιοϊκή στρατηγική της περικύκλωσης των πόλεων απ'έξω, από δυνάμεις που είναι εκτός του συστήματος ή στο περιθώριό του.

Όλα αυτά έχουν επισημανθεί πολλές φορές. Εκείνο που δεν έχει παρατηρηθεί τόσο συχνά είναι ότι ο λαϊκισμός είναι εγγεγραμμένος στην ίδια τη φύση της σύγχρονης δημοκρατίας. Ο λαϊκισμός, όπως είπαμε, δημιουργεί ένα πεδίο ισοδύναμων λαϊκών ταυτοτήτων, ένα χώρο όπου ακυρώνονται όλες οι διαφορές. Η ίδια, όμως, η σύγχρονη δημοκρατία ξεκίνησε ακριβώς με αυτήν την αναγνώριση του δημόσιου χώρου ως μιας σφαίρας ισότητας των πολιτών, πέρα από κάθε διαφορά. Στην αρχή, η έννοια αυτή μιας κοινωνικής αδιαφοροποίητης δημόσιας σφαίρας μπορούσε να συνυπάρχει με την αποδοχή ανισοτήτων κάθε είδους στον ιδιωτικό τομέα, αλλά το γεγονός ότι το κοινωνικό status quo δεν ήταν αποδεκτό, ότι ο λαός άρχισε να ζητά τη διάχυση της εξισωτικής λογικής της δημόσιας σφαίρας σε ολόκληρη την κοινωνία, ήταν αρκετό ώστε η δημοκρατία να εξελιχθεί σε δύναμη βαθιάς υπονόμησης της κατεστημένης κοινωνικής τάξης και να αρχίσει να τρίζει τα λαϊκιστικά της δόντια.

Υπάρχει, όμως, και κάτι ακόμη. Ο Tocqueville έδειξε, τον δέκατο ένατο αιώνα, ότι το έδαφος για τη Γαλλική Επανάσταση είχε προλειάνει η Απολυτοκρατία, γιατί καθώς η τελευταία είχε διαλύσει ολόκληρο το πολύπλοκο θεσμικό σύστημα της φεουδαρχίας και το είχε αντικαταστήσει

με τη συγκέντρωση της εξουσίας στην κορυφή, στο πρόσωπο του μονάρχη, αρκούσε ο αποκεφαλισμός του βασιλιά και η εκκένωση της θέσης της εξουσίας ώστε η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας να καταστεί δύναμι απεριόριστη. Με την έννοια αυτή ακριβώς ο Claude Lefort ανέλυσε τη δημοκρατική επανάσταση ως μια διαδικασία δια της οποίας η θέση της εξουσίας καθίσταται κενή και μπορεί να καταληφθεί από οποιαδήποτε δύναμη –κάτι που ανοίγει, δυνάμει, το δρόμο για ποικίλες πολιτικές δυνατότητες (μεταξύ των οποίων και ο ολοκληρωτισμός).

Εκείνο που θα ήθελα να προσθέσω στην ανάλυση αυτή του Lefort είναι ότι για να γίνει η δημοκρατία λαϊκιστική, προϋπόθεση είναι η κενή θέση της εξουσίας να καταληφθεί από έναν αδιαφοροποίητο λαό, και ότι η δημιουργία αυτού του λαού, που μπορεί να συντελεστεί μόνον μέσω της εγκαθίδρυσης μιας ισοδυναμίας ανάμεσα σε ανικανοποίητα αιτήματα, αποτελεί το κύριο ζητούμενο για τον λαϊκισμό. Το κενό της θέσης εξουσίας δεν αρκεί για να έχουμε λαϊκισμό' ένα δεύτερο είδος κενότητας είναι επίσης αναγκαίο, εκείνο του 'λαού' ως καθολικού φορέα δράσης πέρα από επιμέρους τάξεις, κοινωνικές θέσεις ή επαγγελματικές διαφοροποιήσεις. Το πρώτο κενό –της θέσης εξουσίας- αν συνυπάρχει με μία αδιασάλευτη κοινωνική διαφοροποίηση στην ιδιωτική σφαίρα, θα μεταφέρει κατ' ανάγκην αυτήν την διαφοροποίηση στο δημόσιο πεδίο. Δε μπορεί να οδηγήσει πέρα από μια τυπική, εξωτερική δημοκρατία. Εκείνο που είναι σημαντικό προκειμένου να έχουμε μια πραγματική δημοκρατία είναι να υπάρχει ένας ορισμένος βαθμός αλληλοεπικάλυψης ανάμεσα στο κενό της θέσης της εξουσίας και την κενότητα των δυνάμεων που την καταλαμβάνουν.

Υπ'αυτήν την έννοια, η σύγχρονη πολιτική είναι τρόπον τινά δομημένη στη βάση της έντασης ανάμεσα σε δυο αντίθετες τάσεις: μια θεσμική στιγμή, όπου κυριαρχεί η διαφοροποίηση –λειτουργιών, εξουσιών κλπ.- και έναν πόλο λαϊκής κυριαρχίας που θέτει σε αμφισβήτηση αυτή τη διαφοροποίηση στο όνομα μιας απεριόριστης ισοδυναμίας. Λαϊκισμό έχουμε όταν η δεύτερη στιγμή επικρατεί της πρώτης –πράγμα που ποτέ δε μπορεί να γίνει σε απόλυτο βαθμό. Η ένταση αυτή ανάμεσα στις δύο στιγμές ανάγεται σαφώς σε ένα συνεχές όπου είναι δυνατοί οι πλέον διαφορετικοί συνδυασμοί.

3. Τι ρόλο παίζουν οι κοινωνικές λογικές που έχετε περιγράψει στον πολιτικό λόγο ορισμένων Ευρωπαίων ηγετών όπως ο Blair και ο Berlusconi;

Κατ'αρχάς, πρέπει να διευκρινίσω κάτι σημαντικό. Οι λαϊκιστικές λογικές ισοδυναμίας δεν περιορίζονται σε συγκεκριμένα σημεία του ιδεολογικού φάσματος: είναι δυνατόν να έχουμε λαϊκισμό της δεξιάς, αλλά και της αριστεράς. Μπορούμε να κατασκευάσουμε έναν 'αποδιοπομπαίο τράγο' με λόγους που εντοπίζουν τις αντιλαϊκές δυνάμεις στο μονοπωλιακό κεφάλαιο, την παγκοσμιοποίηση ή τους υποστηρικτές συντηρητικών στόχων, αλλά επίσης και με το να ανακαλύπτουμε την πηγή όλων των δεινών που μαστίζουν τον λαό στους μετανάστες, τους Εβραίους κλπ. Τα μοτίβα του λαϊκισμού στην Αμερική, για παράδειγμα, που από τη δεκαετία του '30 και μετά είχαν συνδεθεί με όλο το πλέγμα των θεμάτων της προοδευτικής ατζέντας που είχε αποκρυσταλλωθεί γύρω από το New Deal, γνώρισαν μια στροφή προς τα δεξιά κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70, όπως φαίνεται από τη σχετική ηγεμονία που ασκεί η λεγόμενη 'ηθική πλειοψηφία.'

Όσον αφορά τον Blair, δε νομίζω ότι μπορεί να θεωρηθεί λαϊκιστής κατά καμία έννοια. Η άνοδος του στην εξουσία το 1997 ήταν σε μεγάλο βαθμό συνέπεια της διάλυσης και της έλλειψης αξιοπιστίας της κυβέρνησης των Συντηρητικών, ο δε λόγος του αποτέλεσε μια πολύ προσεκτική επιχείρηση κατάκτησης του μεσαίου χώρου της πολιτικής ζωής της Βρετανίας, ήταν πέρα ως πέρα θεσμικός και δεν έκανε καμία αναφορά σε 'αποδιοπομπαίους τράγους.' Η Δεξιά της Βρετανίας ήταν εκείνη που, τα τελευταία τέσσερα χρόνια, προσπάθησε να παίξει το χαρτί του λαϊκισμού, με την κινητοποίησή της κατά του ευρώ, την έμφαση στον νόμο και την τάξη και μια βρώμικη εκστρατεία κατά των μεταναστών. Οι πρόσφατες εκλογές δείχνουν ότι οι Βρετανοί είναι πρόθυμοι να δοκιμάσουν το πρόγραμμα θεσμικής μεταρρύθμισης που προτείνουν οι Εργατικοί –για την ώρα, τουλάχιστο. Νέες μορφές κοινωνικής διαίρεσης θα εμφανιστούν μόνο στην περίπτωση που το πρόγραμμα αυτό αποτύχει.

Η περίπτωση του Berlusconi είναι τελείως διαφορετική. Κατά παράδοση, η λειτουργία του ιταλικού πολιτικού συστήματος είναι πολύ λιγότερο ομαλή από,τι αυτή του βρετανικού. Ταλανίζεται από βαθιές διαιρέσεις σε επίπεδο

κοινωνικών τομέων και περιφερειών, εξαιρετικά κατακερματισμένες πολιτικές δυνάμεις και γενικευμένη διαφθορά. Σε ένα τέτοιο κλίμα, ήταν και είναι καταλυτική η ανάγκη ανανέωσης με στόχο τη διαμόρφωση κάποιου είδους εθνικής ενότητας. Η κεντρο-αριστερή κυβέρνηση προσπάθησε να θεσπίσει καλύτερες μεθόδους διοίκησης, αλλά, εν τέλει, θεωρήθηκε ότι ταυτίζεται τόσο πολύ με το καθεστηκία τάξη πραγμάτων, που η ανάγκη για αλλαγή λειτούργησε στην αντίθετη κατεύθυνση. Το μέλλον θα δείξει αν η κυβέρνηση Berlusconi θα μπορέσει να δημιουργήσει ένα σταθερό πολιτικό σύστημα –με λαϊκιστικές αποχρώσεις- αλλά έχω τις αμφιβολίες μου. Είναι πολλές οι εσωτερικές διαιρέσεις που τη διχάζουν. Εν πάση περιπτώσει, είναι πολύ νωρίς ακόμη για να εκφράσουμε σίγουρη άποψη για αυτά τα θέματα.

4. Ποιος είναι ο ρόλος της Νέας Δεξιάς στην Ευρώπη;

Το ζήτημα αυτό πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο των αλλαγών της μορφής της πολιτικής και της εμφάνισης του λεγόμενου 'Τρίτου Δρόμου' ή 'ριζοσπαστικού κέντρου.' Αυτά αποτελούν για μένα αρνητικά φαινόμενα και είναι ενδεχομένως επικίνδυνα για τη δημοκρατική πολιτική. Στο παρελθόν, υπήρχε μια σαφής διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σε αριστερά και δεξιά, και καθεμία λειτουργούσε ως πόλος γύρω από τον οποίο μπορούσαν να συνομαδώνονται ποικίλα αιτήματα με διαφορετικά πρόσημα. Στη Γαλλία, για παράδειγμα, αυτό που παραδοσιακά αποκαλούσαν 'ο λαός της αριστεράς' ήταν ένας σαφώς διακριτός άξονας που λειτουργούσε ως μήτρα προοδευτικών στοχεύσεων. Σήμερα, ωστόσο, με την ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού τα τελευταία 25 χρόνια, οι διαφορές ανάμεσα σε δεξιά και αριστερά τείνουν να διαλυθούν, η πολιτική γίνεται όλο και περισσότερο ταυτόσημη με την απλή διοίκηση, και δεν υπάρχει κανένα ξεκάθαρο σύστημα πολιτικών εναλλακτικών. Όπως έχει υποστηρίξει ο Tony Blair – εμπνεόμενος από τους μέντορές του Anthony Giddens και Ulrich Beck- 'δεν υπάρχουν δεξιές ή αριστερές οικονομικές πολιτικές: υπάρχουν μόνο πολιτικές που λειτουργούν.' Υπ'αυτές τις συνθήκες, καθώς απουσιάζει το σύστημα εκείνο των αληθινά εναλλακτικών προτάσεων στο οποίο πρέπει να βασίζεται ένα δημοκρατικό σύστημα, ο λαός νιώθει όλο και περισσότερο απογοητευμένος με το πολιτικό σύστημα, αισθάνεται ότι τον

αντιπροσωπεύει όλο και λιγότερο, και το αποτέλεσμα είναι μια γενικευμένη απάθεια –όπως δείχνουν οι τελευταίες εκλογές στη Βρετανία.

Κανένα, όμως, πολιτικό σύστημα δεν είναι τόσο τέλεια διαρθρωμένο ώστε να μην υπάρχει ένα πλεόνασμα αιτημάτων που δεν μπορούν να απορροφηθούν μέσα από τα θεσμικά του πλαίσια και που πιέζουν για τη διατύπωση ριζοσπαστικών εναλλακτικών λύσεων. Αν η Αριστερά, λοιπόν, δεν παράσχει το εναλλακτικό κοινωνικό φαντασιακό στο οποίο αυτές θα μπορούσαν να εγγραφούν, κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει από τη Δεξιά, όπως ήδη συμβαίνει σε διάφορες χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Εδώ ελλοχεύει, νομίζω, η πιο σημαντική απειλή για τη δημοκρατική πολιτική. Αν δε σταθεί ικανή να συγκροτήσει μια νέα διαχωριστική γραμμή-μέτωπο ριζοσπαστικής πολιτικής στις σημερινές κοινωνίες, η Αριστερά θα αναλωθεί σε ένα στείρο θεσμικό παιχνίδι και δε θα μπορέσει να συμβάλει στην αναζωογόνηση του πολιτικού συστήματος και της δημόσιας σφαίρας. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει τη συγκρότηση μιας νέας λαϊκής ταυτότητας με στόχο την πολιτική αλλαγή. Χωρίς αυτήν, όχι μόνον η Αριστερά, αλλά, στην πραγματικότητα, ούτε η ίδια δημοκρατική πολιτική δεν έχουν μέλλον. Συνεπώς: δε μπορούμε να κάνουμε χωρίς τον λαϊκισμό.

Μετάφραση από τα αγγλικά:

Αλέξανδρος Κιουπκιολής